

„A szexuális propaganda megzavarhatja a gyerekeket.” Pszichológusok a genderről és a szexualitásról a magyar „gyermekvédelmi” politika kontextusában

Meseország, gyerekek, politika

2020. szeptemberében jelent meg a Labrisz Leszbikus Egyesület kiadásában a *Meseország mindenkié* című antológia (Nagy 2020), amely tizenhét újraírt klasszikus mesét tartalmaz, valamilyen szempontból hátrányos helyzetű, stigmatizált vagy kisebbségi (többek között roma, örökbefogadott, bántalmazott, idős, hat mesében pedig LMBTQ) szereplőkkel.¹ A könyvet megjelenése után nem sokkal Dúró Dóra, a Mi Hazánk szélsőjobboldali párt parlamenti képviselője egy sajtótájékoztató keretében ledarálta (Dúró 2020). Az akciót óriási felháborodás követte, ugyanakkor a könyv pillanatok alatt bestsellerré vált, jelenleg a negyedik utánnomása van forgalomban, a tanulmány írásának pillanatában közel 35 000 példány kelt el belőle, és 2023 tavaszára már 11 külföldi kiadása látott napvilágot.² A kötet önmagán túlmutató szimbólummá és egyfajta projekciós felületté vált – különféle politikai, társadalmi, aktivista, irodalmi, pedagógiai és nem utolsósorban pszichológiai álláspontok, vélekedések, érzületek megfogalmazására.³

Részben a könyv utóöngéjeként szavazta meg az országgyűlés 2021. júniusában az ún. „gyermekvédelmi” vagy „pedofiltörvényt”,⁴ amelyet pontosabb propagandatörvénynek nevezni, ugyanis a pedofil bűncselekmények tiltásával egy csomagban megtiltja a 18 év alattiak számára

¹ https://labrisz.hu/irodalmi_rovat/labrisz-konyvek/meseország_mindenkie;https://meseországmindenkie.hu/

² Sorrendben: lengyel, holland, szlovák, svéd, német, angol, francia, finn, észt, cseh és olasz. Lásd:

https://labrisz.hu/hirek/meseország_mindenkie_megjelent_es_keszulo_forditasok.882.html?pageid=58; A könyv történetéhez lásd Rédei 2023b.

³ Természetesen rengeteg „laikus” reakció, komment is érkezett, ezek vizsgálatát lásd Annus és Váradai 2023.

⁴ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény módosítása (*Magyar Közlöny*, 2020, 285. szám)

a nem megváltoztatását vagy a homoszexualitást „népszerűsítő, megjelenítő” médiatartalmakat, illetve az ilyen tartalmakat beépítő iskolai programokat. A törvény ugyanakkor egy jóval hosszabb ideje tartó folyamat eredménye, melyben a politikai üzenetek szerves része a mesterségesen keltett genderpánik és „morális pánik”.⁵ Az üzenetek közvetítésére a kormány az elmúlt években számos eszközt bevetett:⁶ nemzeti konzultáció, plakátkampány, 2020-ban a nem hivatalos megváltoztatását és az egyedülállók örökbefogadását ellehetetlenítő törvények,⁷ illetve a propagandatörvény „utórezgésenként” az 2022-es parlamenti választásokkal egy napra tett „gyermekvédelmi” népszavazás – amely végül a hatásos civil kampánynak köszönhetően érvénytelen lett.⁸ A „gyermekvédelmi” törvény nyomán a hatóságok az első két évben nem kezdeményeztek eljárást, lakossági bejelentések viszont jócskán történtek – azaz a törvény elsősorban a normaállítás, az (ön)cenzúra, illetve a vélemények polarizálása útján fejt ki hatását: felerősödtek és legitimálódtak a homofób megnyilvánulások, de jelentősen nőtt a szolidáris reakciók és szarkasztikus kommentek, mémek száma is.⁹

A 2023. februárjában felkapott „Bite Zsolt ügy”¹⁰ új lendületet adott a pedofília és a homoszexualitás összemosásának, és a beleegyezési korhatár kérdését is felvetette. 2023. nyarán pedig erősebb fokozatra kapcsolt az „érintett” könyvek (mindenki számára bizonytalan) körének fóliázásra kötelezése, a könyvterjesztőkre kiszabott büntetések és a kreatív tiltakozások is.¹¹

⁵ Erről lásd Barát 2022; Fodor 2022; Kovács 2022; Takács et al. 2022; Rédei 2010; 2023a, nemzetközi kontextusban Kuhar és Patternotte 2017; Buyantueva és Shevtsova 2020; Graff és Korolczuk 2022. Az illiberális állam pszichológiájának általános jellegzetességeiről lásd Kende 2022.

⁶ <https://hatter.hu/hirek/a-magyar-allam-nem-hogy-nem-vedi-aktivan-alaassa-az-lmbtqi-emberek-szabadsagat-es-jogait>

⁷ <https://24.hu/kozelet/2020/11/10/orokbefogadas-torvenymodositas-egyedulallok-hazassag-torvenyjavaslat>

⁸ <https://www.ervenytelenul.hu/>

⁹ Lásd pl. <https://hatter.hu/kiadvanyaink/az-egy-gyermekvedelmi-torvenyek-modositasarol-szolo-2021-évi-lxxix-torveny-ertekelese>; <https://szabadnem.444.hu/2022/04/01/az-ovodai-nevelestol-az-isztambuli-egyezményig-a-genderpanik-hosszu-evtizede-magyarorszagon>; <https://magyarnarancs.hu/belpol/nagy-a-fustje-251121>; <https://telex.hu/belfold/2022/08/16/nmhh-netflix-panasz-mese-leszbikus-csok>

¹⁰ <https://merce.hu/2023/02/20/egy-14-éves-videointerjúra-hivatkozva-probalja-osszemosni-a-propagandamedia-a-helsinki-bizottsagot-bite-zsoltal/>

¹¹ Ezekről lásd: <https://telex.hu/belfold/2023/08/04/konyv-lmbtg-birsag-meleg-homoszexualis-alice-oseman-heartstopper>; <https://telex.hu/belfold/2023/09/13/konyv-alexandra-konyvesbolt-18-ev-alatti-olvaso-torveny>; <https://humanonline.hu/olvass-fel-szabadon-te-is-foliazando-konyvekbol>; <https://humanonline.hu/elegem-lett-abbol-hogy-csak-otthon-a-negy-fal-kozott-puffogok>

A gyerekek, illetve a gyerekekre való hivatkozások mindig is kulcsszerepet töltek be a hatalom számára. Ők a „vörös vonal”, ahogyan Orbán Viktor 2020 októberében fogalmazott.¹² Az autoriter hatalom tipikus eszköze, hogy a gyerekekhez való viszonytal, a gyerekek „megvédésével” operál, adott esetben egy társadalmilag egyébként is stigmatizált csoporttal szemben. Az (infantilizált) felnőttek „megvédése” is ilyen eszköz egy fiktív vagy kreált ellenségtől. A „gyermekvédelem” a veszélyektől való megóvás tágabb politikai diszkurzusának is része egy különösen érzékeny és ezért hatalmi eszközökkel kontrollálandó területen. Távolról sem csak pszichológiai kérdés tehát; pontosabban a pszichológia (ebben a kérdésben is) egy tágabb társadalmi diszkurzust tükröz és alakít. A gyerekekre hivatkozva sok esetben valójában a felnőttek szabályozása, normák (és „devianciák”) kijelölése történik. „A gyermekkor a személyes létezés legintenzívebben szabályozott része” (Rose 1999, 123).

A modern gyermekkor a szélsőséges felügyelet időszaka, amelyben a gyermek (és a gyermek szülei) olyan társadalmi, politikai, oktatási és jogi szabályozások célpontjává váltak, amelyek a gyermeket a felnőtt és az állam függvényének tekintik. Ez a felügyelet elsősorban a *védelem* jegyében jött létre – nagyrészt a gyermekkor *ártatlanság*, de a felnőtt-gyermek hatalmi viszonyok megszilárdult rendjének felállítása, szabályozása és fenntartása érdekében is (Robinson 2012, 260, kiemelések az eredetiben).

Bizonytalanság vagy társadalmi-gazdasági krízis idején a gyerekek az LMBTQ emberek bűnbakképzésének és a társadalmi-nemi ideológiák megerősítésének is eszközei (Kováts és Pöim 2015).¹³ A gyerekek (ezen belül különösen az iskola heteroszexuálisnak feltételezett tere) és az LMBT témák találkozása sok esetben a „befolyásolás”, „megrontás” asszociációját hívja elő. A „gyermekvédelmi” törvény, úgymond, nem a felnőttekről szól, ők szabadon élhetik (magán)életüket. Ez az állítás azonban kétfelől is álságos: a gyermekeket nem védi – különösen az érintett kisebbségbe tartozókat nem, de a többséget is megfosztja az információhoz való hozzáférés jogától. És az LMBTQ felnőttek számára is – akik adott esetben akár szülők vagy éppen tanárok is lehetnek – erősen homofób üzenetet hordoz: azt, hogy pusztán létezésük veszélyt jelent a gyerekek számára, és általában sem kívánatos a

¹² Kossuth Rádió, „Vasárnapi Újság”, 2020. okt. 4. „Magyarország a homoszexualitás tekintetében egy toleráns, türelmes ország. De van egy vörös vonal, amit nem lehet átlépni, és én ebben összegzem a véleményemet: hagyják békén a gyerekeinket.” <https://telex.hu/belfold/2020/10/04/orban-viktor-kossuth-radio-interju-koronavirus-jarvany-meseország-mesekönyv;> <https://merce.hu/2020/10/04/orban-a-radioban-hatarvonalat-huzott-a-magyarok-es-a-homoszexualisok-koze/>

¹³ Magyar kontextusban lásd Fodor 2022, 105.; Fobear et al. 2023; Rédei 2023a; 2023b.

társadalomban. A mögöttes ideológia tehát a homofóbia, a heteronormativitás és a konzervatív nemiszerepek és családmodell megerősítése. Ennek nyomán bizonyos szavak konnotációja szinte orwelli módon megváltozott: az „érzékenyítés”, „felvilágosítás”, „progresszív” szavak például a „befolyásolás”, „propaganda”, és „lobbi” szinonimáivá váltak a jobboldali sajtóban vagy akár a szakmainak szánt megnyilvánulásokban (és ellenkező irányú jelentéstörést mutat az „Értékközpontú pszichológusok” vagy az „Alapjogokért Központ” elnevezés) (Szél 2021, 33.). A sokszínűséget és elfogadást erősítő programok, olvasmányok kártékonynak, veszélyesnek, alattomosnak és agresszívnek minősülnek; eszerint valójában a kisebbség az, amelyik nem toleráns a többséggel. Ez az attitűd egyébként a *Meseország mindenkié* kötetről szóló kevés irodalmi kritika egyikében is megjelenik (Lovász 2020).

Ehhez a gondolatmenethez (csakúgy, mint ennek cáfolatához) legitimációs alapot nyújthat a pszichológia is; különféle fejlődéslelektani hivatkozások politikusok, közéleti szereplők szájából is elhangzanak. És fordítva is: szakmabeliek megszólalásaiban is érzékelhetők a társadalmi normák, ideálok vagy kritikák.

Kutatásom célja és vizsgálati köre pszichológusok és pszichológusokat tömörítő társaságok *Meseország mindenkié* kötetével és a „gyermekvédelmi” törvénnyel kapcsolatos médiamegyilvánulásainak elemzése. A megszólalások fórumai, amelyeket forrásként használtam: a nyomtatott és online sajtó, rádió, televízió, videó, podcast, blog, közösségi média és egyesületi honlapok. A vizsgált időszak a 2020. szeptembere (a könyv megjelenése) és 2022. áprilisa közti időszak. Igyekeztem az összes fellelhető, pszichológusok/pszichiáterek (illetve pszichológiai kérdésekben véleményt nyilvánító neveléskutatók) által jegyzett cikket, esszét, interjút, posztot és állásfoglalást összegyűjteni. A megszólalók nem jelentenek „reprezentatív mintát”, amennyiben ugyanaz a kb. kéttucatnyi szakember nyilatkozik meg a témában akár többször is: ők azok, akik megszólíthatók, akik szükségesnek tartják megszólalni. Ugyanakkor feltétlenül véleményformáló személyekről van szó, akik olykor „influenster” szerepbe is kerülnek. Az érvelések tartalma, szerkezete, motivációja, célja, kontextusa pedig jellegzetes mintázatot mutat és elemezhető.

Szexualitás/LMBT kérdések és a gyerekek

Sigmund Freud úttörő és normatörő elmélete kezdettől szexuális lényeknek tekintette a gyerekeket, különböző erogén zónákhoz kapcsolva a pszichoszexuális fejlődés egyes fázisait, bár az Ödipusz-komplexus „megoldásával” az „egészséges” fejlődést a heteroszexuális kimenetelben látta

(Freud 1905, 1908).¹⁴ A későbbi lineáris vagy szakaszelméleti felfogások szerint a gyermek az „ártatlan” aszexualitástól vagy preszexualitástól halad a felnőtt (hetero)szexualitásig, és ezt minden ettől eltérő, nem „kornak/fejlődésnek megfelelő” hatás megzavarhatja¹⁵ (Mustanski et al. 2014; Miklósi et al. 2022). Egyes szerzők e lineáris fejlődésmenet meghaladását, egyfajta „poszt-fejlődéselvű” elméleti keretet javasolnak, amely segíthet megvizsgálni a gyerekek tanulásának és tanításának új megközelítéseit (Blaise 2005; Brouskeli és Sapountzis 2017, 64). Újabb kutatások szerint a fejlődés nem szigorú szakaszok szerint alakul, jóval képlékenyebb, és a szexuális érdeklődés már 8-10 éves korban megjelenhet, természetesen más formában, és a szex fogalma sokkal szélesebb jelentéssel bír (D’Augelli 1994; Dillon et al. 2011; Németh 2020). Többek között játékokban, felvett szerepekben és egy általánosabb izgalomban mutatkozik meg (Lamb és Plocha 2014). Kerry H. Robinson (2012; 2013) szerint már nagyon fiatal gyerekek is foglalkoznak a kapcsolatokkal, a testükkel és a szexualitással és van erről tudásuk, amit sok felnőtt fejlődéslélektanilag helytelennek tart. Figyelemre méltó, hogy míg a heteroszexuális jellegű játékokat (papás-mamás, házasság, stb.) nem tekintik problémásnak, az ezeket áthágó vagy nem genderkonform tevékenységek (pl. fiúk babázása) riadalmat keltenek a felnőttekben.

Ez a fajta eredendő ártatlanság fogalom és antiszexualizáció történetileg is beágyazott a nyugati kultúrában, legalább a 19. századi puritanizmusig visszanyúlóan (Egan és Hawkes 2012, 280), de a társadalmi változások, amelyek a gyerekkor „felfedezéséhez”, külön életszakaszként kezeléséhez vezettek, már korábban megindultak. Ennek egyik következménye, hogy a gyerekek szexualitással való találkozását alapvetően károsnak ítélik, amelytől a felnőtteknek meg kell védeniük őket, nekik kell tehát meghatározni a szexuális szocializáció időzítését, jellegét és tartalmát. Az aggodalom és a morális pánik különösen erős, ha a gyerekek nemheteroszexuális érdeklődést fejeznek ki, vagy ezzel kapcsolatos információkat nyújtanak nekik (Moore és Reynolds 2018, 155).¹⁶

¹⁴ Freud nőiség-/szexualitáselméleteinek feminista kritikáihoz lásd pl. Csabai és Erős 1997; Borgos 2017. A Freud utáni, gyermekkorral kapcsolatos fejlődéselméletek (tárgykapcsolat-elmélet, egopszichológia) kevésbé hangsúlyozták e szakaszok szexuális természetét.

¹⁵ A „fejlődésnek megfelelő” fogalom többféle kontextusban is használatos. Egyfelől a kisgyermekkor fizikai és kognitív fejlődés szakaszaira és ezek eltéréseire utal, amelyek viszonylag objektív jelenségek. Másfelől viszont – és a tanulmányomban idézett szakemberek ebben az összefüggésben hivatkoznak rá – a „kornak megfelelő” hatásokra, mintákra, olvasmányokra, tananyagra, stb. vonatkozik, ami sokkal inkább társadalmilag-kulturálisan kijelölt, ennek megfelelően változó norma.

¹⁶ A beleegyezési korhatár (sok társadalomban diszkriminatív) meghúzása is ezen az eltérő megítélésen alapul. Magyarországon 2002-ig heteroszexuális kapcsolat esetén 14, homoszexuális kapcsolatnál 18 év volt a beleegyezési korhatár, ezután egységesen 14 év, de

Az a törekvés, hogy fenntartsák a gyerekek társadalmi valósággal kapcsolatos tudatlanságát, együtt jár bizonyos tabutémák (a szexualitás mellett a halál, az erőszak, a szegénység) cenzúrázásával. Ez a cenzúra nagymértékben „a gyermekkori ártatlanság nyugati ideáljához és ennek gyermekkori fejlődésre irányuló diskurzusához kapcsolódik”, amely túl fiatalnak tekinti a gyermeket ahhoz, hogy bizonyos témákat érzelmileg és kognitívan feldolgozzon (Robinson 2013, 23). A korához képest „túl sokat tudó” gyerek megrontottnak, ártatlanságától megfosztottnak minősül (Robinson 2012, 264). Hogy mi számít „túl korainak”, és ki tartandó „ártatlannak”, azt tehát társadalmi tényezők is megszabják. Amint erre Julie C. Garlen rámutat, az „ártatlanság” valójában fehér, középosztálybeli kiváltság:

A szegénység, bántalmazás vagy diszkrimináció körülményei között született gyermekek már eleve ki vannak zárva az ártatlanságból. [...] A „felnőtt” társadalmi realitásokat illető boldog tudatlanságként elgondolt ártatlanság éppen azokkal a veszélyekkel szemben teszi sebezhetőbbé a gyermekeket, amelyektől meg akarjuk védeni őket. (Garlen 2019, 63-64)

Az iskola ennek megfelelően kritikus terep a jövő állampolgára, így a „szexuális állampolgár” (Weeks 1998) nevelésében. Az iskolai oktatáson keresztül a felnőttek erőteljesen szabályozzák az információhoz való hozzáférést, és szigorúan meghatározzák, hogy a gyerekeknek milyen ismeretekkel kell rendelkezniük és melyekkel nem, mi számít életkornak megfelelő és nem megfelelő tudásnak (Robinson 2012, 259). Az iskola, kimondatlanul, alapvetően a heteroszexualizáció helye, a szexuális állampolgár heteroszexuális, szemben az összes szexuális Másikkal, akik többnyire láthatatlanná vannak téve – Magyarországon a „gyermekvédelmi” törvény óta már egyértelműen kimondva is. A gyermekek szexuális ismeretekkel kapcsolatos oktatását, különösen a nem heteroszexuális vonatkozásokét általában magánügynek és a család elsődleges felelősségének tekintik (Robinson 2012, 263; Antoni et al. 2022). Holott az átfogó szexuális nevelésnek az LMBTQ témánál jóval tágabb relevanciája van: hozzájárul, hogy „a gyermek megtanulja érvényesíteni és kifejezni a saját határait [...]. Ebben az értelemben a szexuális nevelés a társas viselkedésre nevelés is, és hozzájárul a szexuális visszaélések megelőzéséhez” (WHO 2010).

A gyermekkori ártatlanság képe tehát különösen tartós társadalmi-kulturális konstrukció, melyet a fejlődéslélektan, a vallási doktrína és a

18 év alattiak már 12 éves korúakkal is élhetnek szexuális életet (https://hu.wikipedia.org/wiki/Beleegyezési_korhatár). Ezt figyelembe véve különösen abszurd, hogy szexuális nevelést viszont nem nyújthatnak nekik erre képzett szervezetek, szakértők.

populáris kultúra egyaránt megerősít, akár a szexuális felvilágosítás és szakmai tudás ellenében is (Garlen 2019, 55).

Pszichológusok a *Meseország mindenkiéről* és a „gyermekvédelmi” törvényről

A témában véleményt nyilvánító pszichológusok megszólalásai néhány jellegzetes témakört rajzolnak ki, amelyek a fent körbejárt felfogásokat is erősen visszatükrözik. Az alábbiakban ezeket mutatom be.

Tudomány vagy ideológia? Magánügy vagy közügy?

A megszólalók a tartalmi hozzászólás felvezetőjeként gyakran hangsúlyozzák, hogy szigorúan tudományos keretek között, szakmai érvekkel élnek, és a „másik oldal” tudománytalannak és ideologikusnak minősített érveit cáfolják.

Az egyik legbefolyásosabb és legtöbbet szereplő magyar klinikai pszichológus, Bagdy Emőke, aki gender és LMBT ügyekben különösen konzervatív véleményt fejt ki, így fogalmaz: „Személyesen azt kérem, engedjék meg nekem, hogy a tudományos tényeknél maradjak. Nem kívánok ideológiákhoz csatlakozni se jobbra, se balra, szeretnék a tudomány szolgáloja maradni.” (Bagdy 2020b)

Némi késéssel a Magyar Pszichológiai Társaság és a Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete is kiadott egy állásfoglalást, amely tartalmilag nem szólt hozzá a témához, pusztán a vitában megszólalók szakmai felelősségét és a tudományos hitelesség fontosságát hangsúlyozta: „[a]lapvetően fontosnak tartjuk, hogy a szakmai kérdések megvitatása szakmai fórumon történjék. [...] Az Etikai Bizottság fontosnak tartja azon nyilvános szerepléseket, amelyek hitelesen és felelősségteljesen képviselik a pszichológia tudományát” (MPT – MPÉE 2021).¹⁷

A fiatalabb generáció népszerű tanácsadó szakpszichológusa, a kisebbségi ügyek mellett kiálló Szél Dávid szintén deklarálja, hogy a tudomány független és objektív:

Az LMBTQ+-identitásúak melletti kiállás nem ideológiai kérdés, hacsak azt nem tekintjük ideológiának, hogy a pszichológus toleráns, empátikus,

¹⁷ A Magyar Pszichológiai Társaság LMBTQ Szekciója 2021. júniusában ugyancsak kiadott egy állásfoglalást, amely elsősorban gyermekjogi és szakmai érvekkel ítéli el a propaganda-törvényt. <https://mpt.hu/wp-content/uploads/2021/06/A-gyermekek-valodi-vedelme-erdekeben.pdf>

kongruens és ítélkezésektől mentes. De nincs jobb- és baloldali pszichológia, nincs konzervatív és liberális pszichológia, pszichológia van. Tudományos, objektív, független. (Szél 2021, 34.)

Ugyanakkor annak elismerése is felvetődik (még hozzá konzervatív oldalról), hogy ebben a témában éppenséggel lehetetlen ideológiák és világnézetek nélkül megszólalni, a szexualitás érzékeny közügy. Az Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja által jegyzett cikk rámutat:

A nemiségünk biológiai, pszichológiai, társas, sőt spirituális és morális valóság is egyben, amiről ebben a teljességben lehetetlen semlegesen beszélni. Az az LMBTQ+ aktivista vagy affirmatív szemléletű civil szervezet [...] nem pusztán objektív információkat ad át, hanem egy világnézetnek (posztmodern, feminista, neoliberális) megfelelő szemléletbe ágyazott ismeretanyagot. [...] A szex egyszerre a legintimebb magánügy és a legfontosabb közügy. (Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja, 2021)

Máshol, önmagukkal is ellentmondásban, a Munkacsoport az ideológiai elfogulatlanságot hirdeti: „[a] tudományos pszichológiának ideológiai elfogultság nélkül kellene síkra szállnia a témában végzendő pártatlan kutatások elvégzése mellett” (2022).

A Munkacsoport egyetlen névvel nyilatkozó tagja, Hal Melinda klinikai szakpszichológus megszólalásában, a pszichológus társaságok 2022. januári állásfoglalására válaszul, együtt jelenik meg a szakmai párbeszéd szükségessége és az ideológia beemelése, ami itt már a tudományba belenyúló „hatalmi erőket” jelenti – de természetesen a hatalmi erők mindig a „másik oldalról” fenyegetnek:

Ha már elhagytuk a tudományos semlegességet és racionalitást, és beemeltük az ideológiát, legalább folytassunk nyilvános szakmai párbeszédet, és így beszéljünk arról a komplex jelenségről, ami a társadalmi változásokra nagy erővel gyakorol hatást. Azért is van szükségünk a nyílt vitára, mert bizonyos témákban globális szinten komoly hatalmi erők nyúltak bele a tudományba. (Hal 2022a)

Elméletek a nemi identitás és a szexuális orientáció kialakulásával kapcsolatban

A tudományos háttér és bizonyítás igénye többnyire a homo-/transzszexualitás kialakulásának, etiológiájának kérdésére vonatkoztatva merül fel. Az érvek a szexuális orientáció és a nemi identitás biológiai versus

társas eredete körül forognak. Ez pedig meglehetősen félreviszi az egész vitát. Nemcsak azért, mert törvényszerű egyoldalúsághoz vezet mindkét oldalon, hanem mert egy olyan kérdést állít a középpontba, amely az LMBTQ emberek szempontjából valójában nem releváns, sőt, az eredetkereső retorika épp a heteronormativitást erősíti. Az okok keresése ráadásul történetileg szorosan összefügg a „megelőzés”, „megvédés” missziójával. Bár a melegség patologizálása minimum 1973 óta (amikor a homoszexualitást törölték a mentális betegségek nemzetközi listájáról) nem szalonképes, a homoszexualitás „kialakulása” máig foglalkoztatja a tudományt és a laikusokat is.¹⁸

Ebben a tudományos keretben a „progresszív” vagy „liberális” oldal védekező retorikája is heteronormativitást sugall, és megmarad a gyerekek kontra LMBTQ paradigmában: az ő fő érvük is az, hogy nincs ok az aggodalomra, nem lehet senkit ebbe az irányba (sem) befolyásolni, hiszen biológiailag megalapozott dologról van szó:

Hajmeresztő pszichológiai tájékoztatanságra utal azt feltételezni, hogy egy ilyen jelenség bemutatása alapvető változást hozhat bárki nemi identitásában vagy szexuális preferenciájában. (Kőváry 2020)

Ez egy nagyon népszerű félelem, de aki ettől félne, azt a tudomány megnyugtatja, mert nincsenek jelenleg olyan tudományosan hiteles, módszertanilag megbízható kutatások, amik azt mutatják, hogy valakinek a szexuális orientációja megváltozna annak hatására, hogy találkozik homoszexuális emberekkel. (Nyúl 2020)

A szexuális orientációt jelenlegi tudásunk szerint szintén döntően biológiai tényezők befolyásolják, kialakulásában a genetikai meghatározottság mellett nagy szerepet játszanak egyéb biológiai változók (pl. hormonális hatások, idegrendszeri fejlődés) is. A pszichoszociális hatások szerepe a biológiai faktorok mellett nem meghatározó mértékű. (Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichiátriai Társaság 2022)

Paradox módon ebben a kontextusban sokszor épp a „konzervatív” oldal hívja fel a figyelmet a szexualitás kialakulásának komplex hátterére:

Egyértelműen látjuk a bizonyítékokat, amelyek rámutatnak, hogy a neveltetésre, társadalmi változásokra, kulturális háttérre nagyon érzékeny a nemi identitás. Tehát a nyilatkozatot jegyző társaságok hamis állításra fűzik fel a teljes állásfoglalást. (Hal 2022a)

¹⁸ Lásd pl. Rihmer et al. 2022.

„Mindkét oldal” hangsúlyozza, hogy a szexuális identitás nem választható. A konzervatív pszichológusok általában a nemi identitás biológiai eredetét, ugyanakkor a szexuális orientáció tanult, legalábbis „megzavarható” jellegét hangsúlyozzák – miközben a heteroszexualitást tartják „természetesnek”. Erre a paradoxonra egy előadásában Slavoj Žižek is rámutatott:

A konzervatívokat elborzasztja ez a gondolat, miszerint, ha kisgyermeket tanítanak az LMBT emberekről és a szexuális identitás konstrukciójáról, akkor ez hatással lehet rájuk, és hogy ténylegesen melegek, transzok stb. lesznek. De a paradoxon itt egyértelmű: nem hiszik el saját elképzelésüket arról, hogy a szex természetes. Ha elhinnék, nem félnének annyira. Ha a szexuális irányultságot ilyen könnyen megváltoztatja az oktatás, ez nem azt jelenti-e, hogy a szexuális identitás társadalmi konstrukció? (Žižek 2022)

A jelen politikai kontextusban a „genderellenes” irányzat is a konstruktivista érvelést veszi elő, akár feminista pszichológusokra, például Lisa Diamondra) való hivatkozással:

A rendelkezésre álló kutatások alapján erősen valószínűsíthető a szocializációs tényezők szerepe is. Emellett szólnak azok az adatok is, amelyek igazolják, hogy a szexuális orientáció „spontán” is változhat. Lisa M. Diamond, az APA egyik elismert kutatója több kutatást elemző [összefoglaló cikkében](#) [Diamond 2016] így fogalmaz: „A szexuális orientáció megváltoztathatatlanságára vonatkozó érvek nem tudományosak, mivel mind az utánpótlás, mind pedig a populációs vizsgálatok bizonyítják, hogy természetes módon is bekövetkeznek változások bizonyos személyek szexuális irányultsága terén.” [...] A genderelmélet több állítása a nemek nonbinaritásáról, a biológiai alapok jelentőségének relativizálása a nemi identitás esetében, a szexuális orientáció tekintetében pedig annak túlhangsúlyozása egyelőre nem tekinthető tudományosan megalapozottnak, és önmagában nagyon sok logikai ellentmondással terhelt. Ebből kifolyólag nem támogatjuk ezeknek a vitatott állításoknak a szexuális nevelésbe való integrálását, amiről valójában a vita szól. (Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja, 2022. jan. 25.)

Összesen két megszólaló reflektál arra, hogy maga az eredetet firtató kérdés félrevívó, leegyszerűsítő és káros. Németh Ádám tanácsadó szakpszichológus, az MPT LMBTQ Szekciójának tagja nemcsak az etiológia és a „terápia” potenciális összekapcsolására utal, hanem az emberi szexualitás és vonzalmak összetett természetére is:

Csepelyi Adrienn/WMN: Egyébként hova vinne minket, ha megtalálnánk a biológiai okot?

Németh Ádám: Nem befolyásolna semmit azon túl, hogy nyilván elindulna a gondolkodás, hogy ha megtalálták, akkor meg is változtatható. Az emberi életek viszont ilyen vagy olyan szexuális irányultság mellett alakulnak, ebbe nem lehet csak úgy belenyúlni. Olyan sok tényező van: vonzódás, fantázia, szerelem, intimitás – ennek nincs egy konkrét génje vagy génhibája, mint egy-egy betegségnek. (Németh 2020)

A másik megszólaló, Milanovich Domi pszichológus, az ő szavai szerint „ugyanolyan oké transzbuzinak lenni, mint ciszheterónak; nem tudjuk, mitől lesz valaki transzbuzi, és nem is érdekel minket, ha komolyan vesszük az első pontot. De attól biztos nem lesz, mert tud arról, hogy léteznek ilyen emberek” (Milanovich 2020).

Mikortól érzékenyítsünk?

Mint fent Hal Melinda is utalt rá, az eredetvita tétje valójában az, hogy milyen életkortól találkozhatnak a gyerekek a (homo-/transz)szexualitás témájával anélkül, hogy „összezavarodnának”. A mesekönyv és a törvény kapcsán az ezzel kapcsolatos szakértői megnyilatkozások a legbőszesebbek.

A pszichológusok 2020 őszi állásfoglalása (1200 aláíróval) leszögezi: „nem létezik olyan, hogy túl korai érzékenyítés, ha a történet és a szöveg az adott korosztálynak megfelelő” (Pszichológusok állásfoglalása, 2020. október). Több tekintélyes pszichológus és neveléskutató azonban határozottan vitatja ezt, és veszélyesnek (azaz a „természetes” heteroszexuális fejlődés megzavarásának) tekinti a „túl korai” érzékenyítést. A gondolatmenet ellentmondásos: a gyerek egyfelől szexualitás nélküli, „vagy ha van valamilyen orientációja, az heteroszexuális; a fejlődéslélektani, epigenetikai törvényszerűségek és az evolúció mind a cisz-heteroszexualitást garantálják, „automatikus” folyamatról van szó. Ugyanakkor a külső hatások (például a „gendermesék”) mégis összezavarhatják, elbizonytalaníthatják, traumatizálhatják:

Ez a kor az epigenetikai, fejlődéslélektani tudományos bizonyítékok szerint a saját nemmel való azonosulás szenzitív időszaka. Ekkor a gyermek a saját nemének megfelelő szülőfél magatartási mintáját tölti le automatikusan. (Bagdy 2020b.)

Ez a beavatkozás alapvetően ellentétes [...] a biológiai törvényekkel és a kulturális evolúciót meghatározó folyamatokkal, hiszen a kulturális evolúció a biológiai evolúció következménye. [...] Elfogadhatatlan az LMBTQ-szervezetek célja a nemi nevelés befolyásolását illetően, hiszen az alkalmatlan utódlásra szerveződő párokat támogatják. (Bugán 2020)

A tét nagyságát mutatja, hogy a heteroszexuálistól eltérő ismeretekkel való találkozás traumatizáló veszélyét óriásira növesztik. Az nem merül fel, hogy valakit épp ezek az ismeretek óvnának meg az „identitászavartól”, szorongástól. Ez a szemlélet mindenkit heteroszexuálisnak tételez, amit csak megzavarni lehet:

A szexuális propaganda még a szilárd nemi identitású gyerekeket is megzavarhatja, vagyis a környezeti hatásokat ezen a téren egyáltalán nem lehet figyelmen kívül hagyni. (Freckska 2022.)

A nemi identitás két-három éves korra alakul ki. [...] Ha azt szeretnénk, hogy a gyermekek egészséges, alkotó, kiegyensúlyozott felnőttekké váljanak, akkor az éppen alakulóban levő identitás és ezen belül a nemi identitás megszilárdulását támogató mintákat kell megerősíteni, nem pedig elbizonytalanítani. [...] Egy heteroszexuális gyereket meg lehet úgy kavarni, hogy identitászarvos legyen. Ezt most „genderfluidnak” nevezik, ami lényegében azt jelenti, hogy az illető nem tudja, fiú vagy lány. (Perczel-Forintos 2022, kiemelés az eredetiben)

A nemek összemosása ebben az életkorban felér egy szellemi hormonkezeléssel, az pedig nem ártalmatlan beavatkozás. (Pécsi 2020a)¹⁹

Az ismeretterjesztő, érzékenyítő programokat és irodalmakat a jobboldali sajtó agresszív lobbinak, propagandának vagy éppen álcázva beférkőző, veszélyes, kontrollálhatatlan beavatkozásnak minősíti, és ezt a retorikát egyes szakemberek is alkalmazzák.

Az emberek szexuális beállítottsága magánügy, de amikor ezt közüggé akarják tenni, például egy transzgender elméletet hirdető mesekönyvön keresztül, az már agresszió a gyerekekkel szemben. (Takács 2020)

Az érzékenyítés szó hallatán a kritikusabbak hajlamosak arra gondolni, hogy valami szemmel láthatóan borzalmas történik a kisgyerekekkel: szexualitással kapcsolatos ingerekkel árasztják el őket, LMBTQ-témájú fogalmakat részleteznek nekik, és így tovább. Ami azonban valójában történik, az látszatra ártatlan: mesenézés, meseolvasás, beszélgetés. [...] Valóban nagyon nehéz megmondani, hol van az a mozzanat, a határkő, amit átlépve ingoványos területre tévedünk. (Hal 2021)

Eltérő nézőpontokkal találkozunk azzal kapcsolatban, hogy mikor alakul ki a nemi identitás, és hogyan viszonyulnak a gyerekek a saját maguk és

¹⁹ Lásd még: Hit Rádió, „Gyűjtőpont”. Pécsi Rita: Erős szorongást, pánikbetegséget okozhatnak az érzékenyítő mesék. <https://www.youtube.com/watch?v=oUpHRKgtbdA>

mások neméhez. Azt a fontos gondolatot, hogy a szexualitás megjelenése előtt is létezik a nemi identitásra és (ami szokatlanabb álláspont) szexuális irányultságra vonatkozó önazonosság, nem pszichológus, hanem a műfordító, kritikus Nagy M. Boldizsár, a *Meseország mindenkié* szerkesztője fogalmazza meg:

Ha azt gondolja valaki, hogy a gyerekek túl kicsik még ahhoz, hogy az LMBTQ+ emberekről tanuljanak, az azért van, mert a felnőttek nagy része csak a szexualitás szűrőjén képes az LMBTQ+ emberekre nézni. [...] A gyerekeknek nincs kialakult koncepciójuk a szexualitással kapcsolatban, azaz képesek anélkül tanulni az LMBTQ+ emberekről, hogy a szexualitás szűrőjén keresztül néznének rájuk. [...] A Georgetown Egyetem kutatása szerint a gyerekek átlagosan hétéves korukban tudják magukról, ha melegek, a nemi identitásukkal pedig már két-három éves korukban tisztában vannak – tehát jóval azelőtt, hogy ismernék a szexualitás és nemi identitás valódi koncepcióját. (Nagy M. 2021)

Többször szóba kerül a gyerekek hajlama és igénye a kategorizálásra vagy épp a kategóriák negligálására, a mindent elfogadásra. Itt különösen jól tetten érhető, hogy a gyerekeknek tulajdonított szükséglet az „egyértelmű” válaszokra – a biztonságérzetükre való hivatkozással – valójában a tekintélyelvűséget és a felnőttek heteronormatív rendjét hivatott megerősíteni:

A kisgyerekek a könyvben említett dolgokból – mint például a kisebbségi identitás, homoszexualitás vagy a nemváltás – nem csinálnak nagy ügyet. [...] És nem kategorizálnak, hogy ez rosszabb vagy jobb... (Szél 2020)

[M]inden szülő és pedagógus feladata az, hogy az egyértelműségek és ne az elhajlások, azaz a devianciák irányába szocializáljanak. (Bagdy 2020a)

Nagyon fontos, hogy ebben a korban a gyermek az őt vezető tekintély értékrendjével, reagálásával, belső fegyelmezettségével azonosuljon. Ha ebből kibillentjük, sőt, szinte megeléjük ezt a biztonságérzetet a számára teljesen idegen problémákkal, akkor igen nagy kárt okozunk benne. (Pécsi 2020b)

A mesék szerepe

Ebben az összefüggésben a mesék szerepét is eltérően ítélik meg a szakemberek. A mesék szolgálhatják a világ megismerését, a valóság sokféleségének reprezentációját, azonosulási lehetőségeket (kisebbséggel és többséggel, magunkkal és másokkal), szorongások tematizálását és feloldását, az önmagukhoz hasonló vagy épp nagyon eltérő szereplőkkel való találkozás

lehetőségét. Más nézőpontból ugyanakkor a mesék elsődleges feladata a normák és határok kijelölése, és az ennek nem megfelelő történetek a gyerekek megzavarásának veszélyét hordozzák. A tabutörő mesék műfaja már nálunk is megjelent, eszerint ezeket a tabutémákat hordozó meséket lehet és érdemes „használni”, és beszélgetni róluk (erről lásd Varga et al. 2021; Csizmadia 2021; Katona 2022; Szőke 2022)²⁰. A *Meseország*gal kapcsolatos pszichológusi megszólalások kirajzolják ezeket az eltérő nézőpontokat is:

A szimbólumok, a képek, a belső képek előhívása során formálódik a lélek, oldódnak a szorongások, pszichés energiák szabadulnak fel. [...] A Meseország mindenkié használja ezeket az eszközöket, de rendkívül direkt módon, erőszakosan nyomul be a gyermek lelkébe. (Pécsi 2020b)

Például, ha arról hall egy történetet, hogy két herceg egymásba szeret, akkor ezt a gyerek megjegyzi, és számára már evidencia lesz, hogy a fiúk egymásba szerethetnek. (Bagdy 2020a)

[P]éldául a mesék segítségével látjuk, mik azok az elképzelhető életek, amelyeket élhetünk. (Németh 2020)

A nem többségi identitások és családi szituációk kevésbé reflektáltak a hagyományos mesékben, így nem adnak lehetőséget az ilyen helyzetben élő gyerekeknek az azonosulásra. A Meseország meséi ugyanakkor a többségi gyerekeknek is nyújthatnak lehetőséget, hogy feltehessenek fontos kérdéseket a világról, amiben élnek. Ebben az értelemben érzékenyítenek a mesék a sokféleségre, ami nemhogy nem ártalmas, de a nézőpontátvétel, az empátiás készség, az elfogadás támogatásával hasznos a társadalom szempontjából is. (F. Lassú 2020)

Egy pszichológus a mesék tágabb, társadalmi (normaképző) funkciójára is reflektál:

A patriarchátust és a tradicionális nemi szerepeket éltető mesék nem azért léteznek ilyen nagy számban, mert örök érvényű, egyetemes igazságot hordoznak, hanem azért, mert a rendszernek az az érdeke, hogy ezek jussanak el az emberekhez, és a gyerekeket a legkorábbi időktől kezdve a rendszer megkérdőjelezhetetlenségére szocializálják. (Milanovich 2020)

²⁰ A mesék pszichológiai jelentésrétegeiről és terápiás hatásáról szólnak Boldizsár Ildikó mesekutató, meseterapeuta munkái (pl. Boldizsár 2010). A tündérmesékben kódolt nőiszerepmítoszokról lásd Kolbenschlág 1999.

Az LMBTQ emberek sérülékenysége, a környezet szerepe

Az eredetkeresésnél relevánsabb kérdés, hogy mit kezd a társadalom az LMBTQ emberekkel, témákkal, és az érintettek önmagukkal, milyen ezeknek az embereknek az életminősége. Az LMBTQ emberek sérülékenysége, a kisebbségi stressz jelensége a szakirodalomban már evidenciák (Meyer 2003; Takács J. 2007; Takács I. 2011; D’Augelly 2008; Diamond 2013; Myers 2020; Költő et al. 2022; Árkovits 2022). Az iskolai rejtőzködés, kirekesztés, homofób bullying, és a pedagógusok, illetve külső autentikus szakmai programok szerepe mindezek megelőzésében ugyancsak több magyar kutatásban és útmutatóban is előkerül (Rédai 2011; Kis 2010; Mészáros 2011; Kövesi és Rédai 2018; Rédai megj. előtt; Sándor 2003, 2019; Déri 2022; Alter et al. 2023; Andrejsik 2023; Takács et al. 2023). Ehhez képest erről nagyon kevés szó esik az egész vitában. Csak néhány szakember hangsúlyozza a környezet szerepét, az információkhoz való hozzájutás jelentőségét, illetve azt, hogy épp a tudatlanság hordoz veszélyt, és teszi a gyerekeket védtelenné:

[A] főhős nem azért van rosszul, mert ő homoszexuális, hanem mert fél a közeg elutasításától. (Szél 2020)

Az, hogy a heteronormatív elképzeléseken kívül erről ne lehessen ezekkel a fiatalokkal értő párbeszédet folytatni, segíteni, támogatni őket – ezt veszélyesnek tartom. (Árkovits 2021)

A gyerekeink pont attól nem lesznek biztonságban, ha nem engedjük be az iskolákba azokat a szervezeteket, akik erről hitelesen tudnak kommunikálni a fiatalokkal. (F. Lassú 2022)

A diverzitás elismerése és megismerése

Többen reflektálnak ugyanakkor a sokféleséggel (azaz a realitással) való találkozás, az ismeretek és az (ön)elfogadó attitűd kialakításának fontosságára, többség és kisebbség számára egyaránt:

[S]zakmai kötelességünk felhívni az emberek figyelmét arra, amit a pszichológia mint tudomány mond ma arról, hogy miért fontos a tőlünk különböző vagy érintett csoport tagjaként a hozzánk hasonló karakterekkel való találkozás. (Nyúl 2020)

Miért kellene azt az illúziót kelteni, amíg a gyerekek kicsik, hogy mindenki teljesen egyforma ebben az országban, azaz fehér, középosztálybeli,

ciszheteró, nincs fogyatékosága stb. Pláne, ha a gyerek maga is roma, kerekesszékes, két apukája van vagy egy buzi nagynénje? (Milanovich 2020)

Gyerekkorban természetes, hogy a világ sokféle, ez az időszak a szocializáció legerősebb terepe. Igenis hasznos, ha a gyerekeket már óvodás korban az elfogadásra neveljük; rugalmasabb személyiség alakulhat ki, ami a későbbiekben kevésbé lesz kapható például a kirekesztésre, gyűlölködéssre. (Gyarmathy 2020)

Az óvodás és alsós kisgyerekcsoportok is képesek kirekesztők lenni, kiközösíteni azokat, akik eltérnek az átlagtól. Épp ezért nagyon fontos, hogy találkozzanak a többségtől eltérő figurákkal és élethelyzetekkel is. (Borgos 2020)

Mások a nyílt és hiteles információ jelentőségét hangsúlyozzák a tabusítással, cenzúrával szemben:

Minél fiatalabb korban történik a felvilágosítás, érzékenyítés, annál természetesebb lesz egy gyerek számára, hogy sokfélék vagyunk. [...] Elképzelhetetlen, hogy ne jusson el valamilyen információ a fiatalokhoz, viszont az, hogy erről nem szabad beszélni az iskolában, pontosan azt erősíti meg, hogy ez valami rossz és káros dolog. (Kende 2021)

Ahogy arra Németh Ádám rávilágít, a kisebbség reprezentációinak és társadalmi elfogadottságának jelentősége az azonosulást kínáló mintákban, a lehetséges vagy egyáltalán elgondolható vonzódásokban és életekben rejlik: „... gondolhatom-e azt, hogy van lehetőségem megélni a valódi szexuális orientációm? A társadalom lehetővé teszi-e ezt a számomra: például leszbikus nőként élhetek-e családban, vállalhatok-e gyereket stb.?” (Németh 2020)

Reflektálás: egyáltalán miért olyan érzékeny ez a kérdés?

Egy-két esetben, kissé távolabb lépve, a szerzők reflektálnak a téma érzékeny, tabu jellegére (a felnőttek számára) és ennek lehetséges pszichológiai, társadalmi okaira:

De az, hogy milyen indulatokat váltott ki ez a mesekönyv, rávilágított arra, milyen iszonyatosan frusztráltak vagyunk, mennyire fenyegetve érzik magukat az emberek mindentől és mindenkitől, aki egy kicsit is más. (Szél 2020)

Sokszor ez nem is annyira a gyerekeknél téma, hanem sokkal inkább a felnőtteknél. Utóbbiak a tabukérdésekkel találkozva nagyon tudnak

szorongani, és időnként a saját szorongásuk támadásban, agresszióban nyilvánul meg. (Peer 2020)

Ez a könyv nyilvánvalóan egy projekciós felület. Az nem lehet igaz, hogy egy mesekönyv okoz ekkora felfordulást. Miről is vitázunk valójában? Miért kavar ilyen irgalmatlan feszültséget a gender és az LMBTQI témája? Hiszen sokunknak megvolt Benedek Elek: Magyar Mese- és Mondavilág három kötete és egyikünknek sem tűnt fel benne [Béla kisasszony](#) meséje. A gyerekek pontosan így lendülnek tovább a számukra irreleváns meséken, ezeken csak mi, felnőttek akadunk fent. (Ambrózi 2020)

Zárásként, a gyerekek irányában megjelenő felnőtt heteronormativitás problémájának megragadásához újra Nagy M. Boldizsár szavait idézem:

Az igazi kérdés tehát nem az, hogy mikortól érdemes vagy nem érdemes a témáról olvasni a gyerekeknek, hanem az, hogy mi, felnőttek mikor fogadjuk el, hogy léteznek LMBTQ+ emberek, akiknek bizony van gyerekora is. Illetve mikor tudjuk magunk mögött hagyni azt a téves elképzelést, hogy a heteroszexuális és cisznemű emberek értékesebbek, tapasztalatuk a világról megfelel az általános emberi tapasztalatnak, reprezentációjuk pedig jogosan szoríthatja ki másokét. (Nagy M. 2021)

Következtetések

Miközben a megszólaló pszi-szakemberek hangsúlyozzák a tudományosság fontosságát, az elmúlt években éles, politikailag átítatott és generált megosztottságot mutatnak. A „konzervatív” és „liberális” szakemberek viszonya a szexuális identitásokhoz ugyanakkor meglehetősen komplex, és nem egyszerűen leírható. A nemi identitás és a szexuális orientáció kialakulásával kapcsolatos elméletek például szinte mindenkit foglalkoztatnak, és a „gyermekvédelem” kontextusában épp a konzervatív oldal képvisel konstruktivista nézőpontot. Ezzel összefüggésben merül fel kritikus pontként (szintén minden oldalról) a szexuális kisebbségekkel kapcsolatos érzékenyítés idejének kérdése. Az érzékenyítés szakmai-ideológiai háttértől függően jelenthet kártékony befolyásolást („konzervatív” pszichológusok) vagy a személyiséget építő nyitottságra nevelést („liberális” pszichológusok). Ennek megfelelően ítélik meg a „diverz” mesék szerepét is. Ebben a konkrét „gyermekvédelmi” diszkurzusban a szakemberek „konzervatív” része általában megerősíti, „liberális” része kétségbe vonja a szexuális orientáció vagy a nemi identitás (nem-heteroszexuális irányba való) „befolyásolásának” lehetőségét, de ezt néhány kivételtől eltekintve az utóbbiak is problémaként tételezik, és ezzel alapvetően heteronormatív

tudomány- és társadalomképet közvetítenek. Köztük is viszonylag kevesen (többnyire az affirmatív szemléletben²¹ jártas pszichológusok) reflektálnak az eredetkérdés (ir)relevanciájára, az LMBTQ emberek sérülékenységre és ebben a környezet szerepére, illetve tágabban arra, hogy milyen kulturális normarendszerbe ágyazódik, és miért annyira érzékeny ebben a (mai, magyar) társadalmi térben a gyerekek szexuális edukációjának kérdése.

Ahogy a *Meseország mindenkié* mesekönyv (a szerkesztői-szerzői elképzeléseket messze meghaladó mértékben) túllépett az irodalmi szférán, úgy az ezzel kapcsolatos pszichológusi megnyilvánulások is túlmutatnak a szakmai érvek hatókörén; bekerültek egy társadalmi-politikai térbe, amitől nem lehet elvonatkoztatni, szükséges reflektálni rá. A szexualitás, a nemi identitás és a szexuális és nemi sokféleséggel kapcsolatos érzékenyítés témáiban különösen nyilvánvalóvá válik a pszichológia társadalmi beágyazottsága, tétje – és felelőssége is. A *Meseország* pszichológusszakmában feltárt recepciója, mint „esettanulmány” tágabb reflexió tárgya is lehet, és segítheti nemcsak az adott téma komplexebb megértését, hanem a szakma saját önismeretét és kor-szerűségét is.

Felhasznált irodalom

Médiamegjelenések

- Ambrózi Kata. 2020. „[A buborékon túl.](#)” *Facebook*. 2020. okt. 11.
- Árkovits Amaryl. 2021. „[A 'homofób törvény' befagyasztja az értő párbeszédet, a tabusítás szétzilálja az emberi kapcsolatokat.](#)” Katus Eszter interjúja. *socio.atlatszo.hu*. 2021. jún. 29.
- Bagdy Emőke. 2020a. „[Veszélyt jelentenek a kicsikre a gendermesék.](#)” Elek Nikolett interjúja. *Magyar Nemzet*. 2020. okt. 8.
- 2020b. „[Kikérem magamnak a szakmaiatlanság vádját!](#)” *Magyar Nemzet*. 2020. okt. 12.
- Borgos Anna. 2020. „[Mert ezek valóban mesék.](#)” Karafiáth Orsolya interjúja Borgos Annával és Kövesi Györgyivel. *Magyar Narancs*. 2020. nov. 8.
- Bugán Antal. 2020. „[A pszichológusszakma hiteléért.](#)” *Magyar Nemzet*. 2020. nov. 18.

²¹ Az affirmatív szemléletű pszichológiáról magyarul lásd Ritter 2014; Kórász 2022 és *Útmutató...* 2016.

- Dúró Dóra. 2020. szept. 26. „Meseország nem az aberráltaké!” A Mi Hazánk sajtótájékoztatója.
- Értékközpontú Pszichológusok Munkacsoportja. 2021. „[Pszichológusok szerint ezért kellett szigorítani a gyermekvédelmi törvényt. Szexuális edukáció és ami mögötte van.](#)” *betek.hu*. 2021. jún. 17.
- . 2022. „[Válasz a Magyar Pszichiátriai Társaság állásfoglalására.](#)” *pszychobetek.hu*. 2022. jan. 25.
- F. Lassú Zsuzsa. 2020. „[Nem jó, de fontos – Meseország mindenkié és az érzékenyítés.](#)” Keller Alánt Ákos interjúja. *szaabadeuropa.hu*. 2020. okt. 21.
- . 2022. „[A gyermekek elleni szexuális erőszakot legtöbbször hozzátartozók követik el.](#)” Hercsel Adél interjúja. *index.hu*. 2022. jan. 27.
- Frecska Ede. 2022. „[Forrong a szakma: saját tagjai bírálják a Magyar Pszichiátriai Társaság LMBT-párti állásfoglalását.](#)” Sebestyén István interjúja dr. Frecska Edével és dr. Bánki M. Csabával. *betek.hu*. 2022. jan. 27.
- Gyarmathy Éva. 2020. „[A Meseország mindenkié ügye egy felfújott lufi.](#)” Juhász Dániel interjúja. *Népszava*. 2020. okt. 31.
- Hal Melinda. 2021. „[Észrevétlenül érzékenyítenék a fiatal generációkat.](#)” Kincses Krisztina interjúja. *Magyar Nemzet*. 2021. júl. 28.
- . 2022a. „[Hatalmi erők nyúltak a tudományhoz – Hal Melinda a pszichológusok állásfoglalásáról.](#)” Vágvölgyi Gergely interjúja. *mandiner.hu*. 2022. jan. 24.
- . 2022b. „[Veszélyes az álcázott LMBTQ-propaganda.](#)” Kreft-Horváth Márk interjúja. *Magyar Nemzet*. 2022. ápr. 1.
- Kende Anna. 2021. „[A szexuális irányultság nem függ attól, hogy mit hallunk róla gyerekként.](#)” Csurgó Dénes interjúja Bagdy Emőkével, Lászlóffy Juliannával és Kende Annával. *444.hu*. 2021. jún. 17.
- Kőváry Zoltán. 2020. „[A mesének nem az a feladata, hogy cukormázas képet mutasson a világról.](#)” Mátraházi Zsuzsa interjúja. *bvg.hu*. 2020. okt. 7.
- Magyar Pszichológiai Társaság – LMBTQ Szekció. 2021. „[A gyermekek valódi védelme érdekében!](#)” *mpt.hu*. 2021. jún. 11.
- Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichológusok Érdekvédelmi Egyesülete. 2021. „[Állásfoglalás.](#)” *mpt.hu*. 2021. jan. 26.

- Magyar Pszichológiai Társaság – Magyar Pszichiátriai Társaság. 2022. „[„Szakmai Állásfoglalás a ‘2021. évi LXXIX. törvény a pedofil bűnelkövetőkkel szembeni szigorúbb fellépésről, valamint a gyermekek védelme érdekében egyes törvények módosításáról’ törvénymódosítás kapcsán.”](#) Facebook. 2022. jan. 22.
- Milanovich Domi. 2022. „[Támogatlak, te kis deviáns, hát nem érzed? A Meseország margójára.](#)” *divany.hu*. 2022. okt. 20.
- Nagy M. Boldizsár. 2022. „[Az érzékenyítés nem átnevelés – A sokféleségünket bemutató mesékre a világon mindenütt nő az igény.](#)” P. Szabó Dénes interjúja Lovász Andreával és Nagy M. Boldizsárral. *Népszava*. 2022. márc. 27.
- Németh Ádám. 2020. „[Nemcsak a nyílt sértegetés káros, hanem az eltitkolás, elhallgatás, láthatatlanná tevés is.](#) – A ‘meleggé válás’ egy pszichológus szemével.” Csepelyi Adrienn interjúja. *wmn.hu*. 2020. okt. 7.
- Nyúl Boglárka. 2020. „[‘A pszichológia leírja a világban létező jelenségeket’ – interjú Nyúl Boglárkával, az ELTE PPK kutatójával, a pszichológusok állásfoglalása kapcsán.](#)” (Demeter András) *paradigma.blog.hu*. 2020. okt. 16.
- Pécsi Rita. 2020a. „[Jó és rossz a mesében – avagy megtalálni a rendet a zűrzavarban.](#)” *magyarkurir.hu*. 2020. okt. 2.
- . 2020b. „[Ami érzékenyítés címen zajlik, valójában durva beavatkozás, irányítás.](#)” Hujbert István interjúja. *vasarnap.hu*. 2020. okt. 30.
- Peer Krisztina. 2020. „[Nem befolyásolják a mesék a szexuális orientációt, viszont segíthetnek megérteni.](#)” Szántó Eszter, Bodnár Judit Lola és Jankovics Márton interjúja Peer Krisztina pszichológus, meseterapeutával, Finy Petra és Tompa Andrea íróval. *24.hu*. 2020. okt. 2.
- Perczel-Forintos Dóra. 2022. „[Nem szabad elbizonytalanítani a gyerekeket.](#)” Konopás Noémi interjúja. *mandiner.hu*. 2022. márc. 17.
- [Pszichológusok állásfoglalása a Meseország mindenkié c. mesekönyv kapcsán.](#) 2020. október.
- Szél Dávid. 2020. „[Mitől olyan veszélyes egy mesekönyv, hogy valaki ledarálja?](#)” Czeglédi Fanni interjúja Szél Dáviddal és Zalka Csenge Virággal. *bvg.hu*. 2020. okt. 1
- . 2021. „[Magas labda.](#)” *Mozgó Világ* 47 (1): 33–38.

Takács Péter. 2020. „[Pszichológus: Agresszió a gyerekek ellen a transzgender mesekönyv.](#)” *hirado.hu*. 2020. okt. 6.

Szakirodalom:

- Alter Emese et al. (szerk.) 2023. [Sokszínű gyermekkor kézikönyv](#). Budapest: Háttér Társaság.
- Andrejcsik Lujza. 2023. [LMBTQI fiatalok iskolai befogadása. Kézikönyv tanároknak](#). Budapest: Háttér Társaság.
- Annus Szabolcs és Váradí Bendegúz. 2023. „[Egyszer volt, hol nem volt...? Kommentek és vélemények a Meseország mindenkié című mesekönyvről.](#)” *socio.hu* 13 (1): 52–82.
- Antoni Rita, Kutassy Dorottya, Mérő Vera és dr. Sebestyén Andrea. 2022. [Az átfogó szexuális nevelés alapjai](#). Budapest: Háttér Társaság.
- Árkovits Amaryl. 2022. „Omerta. LMBTQ+ fiatalok és családjuk.” *Psychiatria Hungarica* 37 (4): 373–377.
- Barát Erzsébet. 2022. „Paradoxes of the Right-Wing Sexual/Gender Politics in Hungary: Right-Wing Populism and the Ban of Gender Studies.” In Cornelia Möser, Jennifer Ramme, Judit Takács (eds.) *Paradoxical Right-Wing Sexual Politics in Europe*. Cham: Palgrave MacMillan, 173–199.
- Blaise, Mindy. 2005. *Playing it Straight: Uncovering Gender Discourses in the Early Childhood Classroom*. New York: Routledge.
- Boldizsár Ildikó. 2010. *Meseterápia*. Budapest: Magvető.
- Borgos Anna. 2017. „Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig.” In Kovács Mónika (szerk.) *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 21–37.
- Brouskeli, Vasiliki és Antonis Sapountzis. 2017. „Early childhood sexuality education: Future educators’ attitudes and considerations.” *Research in Education*. 99 (1): 56–68.
- Buyantueva, Rhadzana és Marina Shevtsova (ed.) 2020. *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe. Resistance, Representation and Identity*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Csabai Márta és Erős Ferenc (szerk.) 1997. *Freud titokzatos tárgya. Pszichoanalízis és női szexualitás*. Budapest: Új Mandátum.

- Csizmadia Ráhel. 2021. „Diverz mesehősök hozzájárulása az inkluzív nemi identitáshoz.” *A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület XXVII. konferenciája*, 2021. október 8–9.
- D’Augelli, Anthony R. 1994. „Identity Development and Sexual Orientation: Toward a Model of Lesbian, Gay, and Bisexual Development.” In E. J. Trickett, R. J. Watts, & D. Birman (eds.) *Human Diversity: Perspectives on People in Context*. San Francisco: Jossey-Bass, 312–333.
- 2008. „A viktimizáció hatása a leszbikus, meleg és biszexuális fiatalok fejlődésére.” Ford. Sándor Bea. In Kende Anna (szerk.) *Pszichológia és feminizmus*. Budapest: L’Harmattan, 249–273.
- Déri András. 2022. „A nemi és szexuális kisebbségek kérdésköre a nemi nevelésben.” In F. Lassú Zsuzsa (szerk.) *Biztonságban. Nemi nevelés és szexuális abúzus megelőzés gyermek- és serdülőkorban*. Budapest: Kossuth, 165–177.
- Diamond, Lisa. 2013. „Sexual-Minority, Gender-Nonconforming, and Transgender Youths.” In Daniel S. Bromberg és William T. O’Donohue (eds.) *Handbook of Child and Adolescent Sexuality: Developmental and Forensic Psychology*. Oxford: Elsevier Press, 275–300.
- 2016. „Scrutinizing Immutability: Research on Sexual Orientation and U.S. Legal Advocacy for Sexual Minorities.” *The Journal of Sex Research* 53 (4-5): 363–391.
- Dillon, Frank R., Roger L. Worthington és Bonnie Moradi. 2011. „Sexual identity as a universal process.” In Seth J. Schwartz, Koen Luyckx és Vivian L. Vignoles (eds.) *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer, 649–670.
- Egan, R. Danielle és Gail Louise Hawkes. 2012. „Sexuality, youth and the perils of endangered innocence: how history can help us get past the panic.” *Gender and Education*. 24 (3): 269–284.
- Fobear, Katherine, Szilvia Schmitsek és Judit Takács. 2023. „Genderphobic childhood constructions in Hungary.” In Jose Antonio Langarita, Ana Cristina Santos, Marisela Montenegro, Mojca Urek (eds.) *Child-Friendly Perspectives on Gender and Sexual Diversity. Beyond Adultcentrism*. London: Routledge, 175–193.
- Fodor Éva. 2022. *The Gender Regime of Anti-Liberal Hungary*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Freud, Sigmund. 1905. „Három értekezés a szexualitás elméletéről.” *A szexuális élet pszichológiája*. Ford. Ferenczi Sándor. Budapest: Cserépfalvi, 1995, 31–131.
- 1908. „A gyermekek szexuális elméleteiről.” *A szexuális élet pszichológiája*. Ford. Pető Katalin. Budapest: Cserépfalvi, 1995, 133–147.
- Garlen, Julie C. 2019. „Interrogating innocence. ‘Childhood’ as exclusionary social practice.” *Childhood*. 26 (1): 54–67.
- Graff, Agnieszka és Elżbieta Korolczuk. 2022. *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*. London and New York: Routledge.
- Katona Nikolas. 2022. „[Szükségünk van-e modern mesékre?](#)” *Katedra*. 29 (5): 19–20.
- Kende Anna. 2022. „[The psychology of illiberalism](#).” *Culture Wars Papers*, no. 14, August.
- Kis Kata. 2010. „[Szexuális kisebbségek és oktatás](#).” *Iskolakultúra*. 20 (11): 40–57.
- Kolbenschlag Madonna. 1999. *Búcsúcsóke Csipkerózsikának*. Debrecen: Csokonai.
- Kováts Eszter. 2022. „Ellenségkép, hegemonia és reflexió: A gender fogalmának tartalma és funkciója az Orbán-rezsim és a német radikális jobboldal politikájában.” *socio.hu* 12 (2): 78–90.
- Kováts Eszter és Maari Põim (eds.) 2015. *Gender as Symbolic Glue: The Position and Role of Conservative and Far-right Parties in the Anti-Gender Mobilizations in Europe*. Brussels, Budapest: FEPS – Foundation for European Progressive Studies, Friedrich-Ebert Stiftung.
- Kórász Krisztián. 2022. „A nemi és szexuális sokszínűség affirmatív szemlélete.” *Psychiatria Hungarica* 37 (4): 364–372.
- Költő András, Várnai Dóra Eszter és Németh Ágnes. 2022. „Szexuális kisebbségekhez tartozó magyar fiatalok egészsége és jólléte.” *Magyar Pszichológiai Szemle*. 77 (1): 1–27.
- Kövesi Györgyi és Rédei Dorottya. 2018. [Még mindig tabu? LMBT személyek az iskolában](#). Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület.
- Kuhar, Roman és David Paternotte (eds.) 2017. *Anti-Gender Campaigns in Europe. Mobilizing against Equality*. London: Rowman & Littlefield.
- Lamb, Sharon és Aleksandra Plocha. 2014. „Sexuality in childhood.” In D. L. Tolman, L. M. Diamond, J. A. Bauermeister, W. H. George, J. G.

- Pfaus és L. M. Ward (eds.) *APA Handbook of Sexuality and Psychology, Vol. 1*. Washington: American Psychological Association, 415–432.
- Lovász Andrea. 2020. „[Egész világ ellenségünk...](#)” *Élet és Irodalom*, 64 (42).
- Mészáros György. 2011. „Tanári szerepvállalás a homofóbia elleni küzdelemben: pedagógushallgatók és LGBT emberek értelmezései.” In Takács Judit (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 175–188.
- Meyer, Ilan H. 2003. „Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence.” *Psychological Bulletin*. 129 (5): 674–697.
- Miklósi Mónika, Luczay Andrea és Pászthy Bea. 2022. „Szexuális fejlődés gyermek- és serdülőkorban.” *Psychiatria Hungarica* 37 (4): 319–350.
- Moore, Allison és Paul Reynolds. 2018. *Childhood and Sexuality. Contemporary Issues and Debates*. London: Palgrave Macmillan.
- Mustanski, Brian, Laura Kuper és George J. Greene. 2014. „Development of Sexual Orientation and Identity.” In D. L. Tolman, L. M. Diamond, J. A. Bauermeister, W. H. George, J. G. Pfaus és L. M. Ward (eds.) *APA Handbook of Sexuality and Psychology, Vol. 1. Person-Based Approaches*. Washington: American Psychological Association, 597–628.
- Myers, Wesley, Jillian J. Turanovic, Kristin M. Lloyd és Travis C. Pratt. 2020. „The Victimization of LGBTQ Students at School: A Meta-Analysis.” *Journal of School Violence*. 19 (4): 421–432.
- Nagy Boldizsár (szerk.) 2020. *Meseország mindenkié*. Budapest: Labrisz Lesbikus Egyesület.
- Németh Ádám. 2020. „A szexuális identitás társas konstrukciója: Folyamatok, kontextus, specifikus változók.” In Urbán Róbert, Hevesi Krisztina, Rigó Adrienn (szerk.) *Szexuálpszichológia*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 27–54.
- Rédai Dorottya. 2010. „[Veszélyes ideológiák az óvodában?](#)” *Eduline.hu*. 2010. aug. 31.
- . 2011. „'...én az olyanokat értem meg, akik nem tehetnek róla'. Középiskolás heteroszexuális diákok diskurzusai a melegség kialakulásáról.” In Takács Judit (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 140–151.

- 2023a. „‘Leave our kids alone’. Child protection, sex education, LGBT+ rights and anti-gender politics in Hungary.” In Aiko Holvikivi, Billy Holzberg és Tomás Ojeda (eds.) *Transnationalising Anti-Gender Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- 2023b. „Lesbian resistance through fairytales. The story of a children’s book clashing with an authoritarian anti-gender regime in Hungary.” *Journal of Lesbian Studies*. 27 (4).
- Megjelenés előtt. „Sexual minorities and post-socialist sex education in Hungary – 20 years of an LGBT+ school programme.” In Anita Kurimay, Agnieszka Kościańska, Kateřina Lišková és Hadley Z. Renkin (eds.) *Handbook of Sexuality in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge.
- Rihmer Zoltán, Bánki M. Csaba, Fekete Sándor, Frecska Ede, Herold Róbert, Janka Zoltán, Kálmán János, Kelemen Oguz, Perczel-Forintos Dóra és Tényi Tamás. 2022. „A szocializáció szerepe a pszichoszexuális fejlődésben.” *Psychiatria Hungarica*. 37 (4): 351–363.
- Ritter Andrea. 2014. *Melegek. Ismeretlen ismerősök a 21. században. Pszichológiai tanulmányok*. Budapest: Corvina.
- Robinson, Kerry H. 2012. „‘Difficult citizenship’: The precarious relationships between childhood, sexuality and access to knowledge.” *Sexualities*. 15 (3-4): 257–276.
- 2013. *Innocence, Knowledge and the Construction of Childhood: The Contradictory Nature of Sexuality and Censorship in Children’s Contemporary Lives*. London: Routledge.
- Rose, Nikolas. 1999. *Governing the Soul: The Reshaping of the Private Self*. London: Free Association Books.
- Sándor Bea. (szerk.) 2003. *Már nem tabu. Kézikönyv tanároknak a leszbikusokról, melegekről, biszexuálisokról és transzneműekről*. Budapest: Labrisz Leszbikus Egyesület.
- Sándor Bea. 2019. *Támogató barátok, tehetetlen intézmények: Az LMBTQI diákok iskolai tapasztalatai Magyarországon az Országos Iskolai Környezet Kutatás alapján*. Budapest: Háttér Társaság.
- Szőke Dávid. 2022. „[Mesemondás és empátia. Egy roma kislány hőstörténete a Meseország mindenkié című válogatásban](#).” [igyc.hu](#). 2022. okt. 3.

- Takács István. 2011. „A homofóbia nyomai a magyar közoktatásban – Egy szegedi vizsgálat tanulságai.” In Takács Judit (szerk.) *Homofóbia Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan, 152–165.
- Takács Judit, Katherine Fobear és Szilvia Schmitsek. 2022. “Resisting Genderphobia in Hungary.” *Politics and Governance*. 10 (4): 38–48.
- Takács Judit. 2007. „Előítélet és megkülönböztetés az iskolában: Lesbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) fiatalok iskolai tapasztalatai Európában.” *Educatio* 16 (1): 67–83.
- Urbán Róbert, Hevesi Krisztina és Rigó Adrienn (szerk.) 2020. *Szexuálpszichológia*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Útmutató a meleg, lesbikus, biszexuális, transznemű és gender-nonkonform kliensekkel folytatott pszichológiai munkához. 2016. Budapest: Magyar Pszichológiai Társaság.
- Varga Emőke, Pusztai Virág és Turcsányi Enikő (szerk.) 2021. *Tabu a gyermekirodalomban*. Budapest: Magyar Gyermekirodalmi Intézet.
- Weeks, Jeffrey. 1998. „The Sexual Citizen.” *Theory, Culture & Society*. 15 (3–4): 35–52.
- WHO európai regionális irodája és Szövetségi Egészségnevelési Központ (BZgA). 2010. Az európai szexuális nevelés irányelvei. Ford. Szilágyi Vilmos. Köln: Szövetségi Egészségnevelési Központ.
- Žižek, Slavoj. 2022. „An Evening with Slavoj Žižek: Why Do We Enjoy Feeling Ashamed?” Előadás, Seton Hall University. 2022. nov. 1